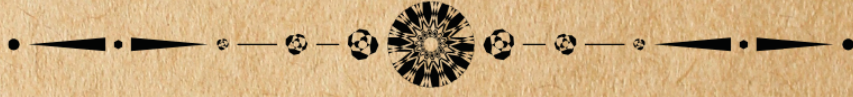

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TEFSİR METİNLERİ BAĞLAMINDA

“BESMELE”NİN
ANLAMSAL ÇERÇEVESİ

İlahiyatçı Ramil Alimammadov

Burhan

TEFSİR METİNLERİ BAĞLAMINDA “BESMELE”NİN ANLAMSAL ÇERÇEVESİ

Hazırlayan: İlahiyatçı Ramil Alimammadov

01 EYLÜL 2026

BURHAN

www.571burhan.com

Özet

Besmele, Tevbe suresi hariç tüm surelerin başında yer alan ve Fatiha suresinin de birinci ayeti kabul edilen, İslam inancının merkezî bir simgesidir. İnsan eylemlerinin ve sonuçlarının doğrudan Allah'ın takdiri, yardımı ve bereketiyle gerçekleştiğini ifade eden bu cümle; kulun kendi bağımsız kudretiyle fiil yarattığını savunan Kaderiyye gibi anlayışları reddeden güçlü bir delil niteliği taşır.

Metinde "Bismillah" terkindeki dilbilimsel yapı ele alınmıştır. Başta yer alan "Ba" harf-i cerinin bir eyleme (örneğin "okuyorum" veya "başlıyorum" fiiline) bağlı olduğu ve bir işe başlarken ilahi bereketi ve yardımı çağırma işlevi gördüğü belirtilir. "İsim" kelimesinin kökeni hususunda ise Basra ve Kûfe dil ekolleri arasında belirgin bir ayrılık vardır. Basra ekolü kelimenin "yücelik ve üstünlük" (sümûv) kökünden geldiğini savunurken, Kûfe ekolü "alamat ve işaret" (es-simeh) kökünden türediğini ileri sürer. Bu gramer tartışması kelim alanına da yansımış; Ehl-i Sünnet Basra görüşünü benimseyerek Allah'ın isim ve sıfatlarının ezeli ve ebedî olduğunu vurgulamış, Mutezile'nin ise Kûfe yaklaşımına dayanarak sıfatların ezeliğini reddeden hatalı bir tutum sergilediği ifade edilmiştir.

Bununla birlikte tefsir ve kelim literatürünün en çetin tartışmalarından biri olan "isim, müsemma (isimlendirilen zat) ve tesmiye (adlandırma)" ilişkisi incelenmiştir. Ehl-i Sünnet alimleri ismin doğrudan zatın kendisine işaret ettiğini savunurken, Mutezile ve bazı kelamcılar ismin müsemmadan ayrı olduğunu iddia etmişlerdir. Eş'arî ve Beydâvî gibi alimler ise konuyu netleştirerek; ismin lafız/ses olarak müsemmadan ayrı, özü ve zatı temsil etmesi bakımından müsemmanın kendisi, sıfat anlamı taşıması bakımından ise ne tamamen aynı ne de tamamen gayrı olduğunu belirtmişlerdir.

Besmelenin merkezî kavramı olan "Allah" lafzı; menşei, yapısı ve ilahi zata delaleti bakımından özel olarak analiz edilmiştir. Bir kısım alimler (Şâfiî, Gazâlî, Sîbeveyh) bu lafzın türememiş (camid) ve başındaki elif-lâm takısının asli olduğu özel bir isim (ism-i âlem) olduğunu savunurken; diğer bir grup ise "kulluk etmek, ibadet olunmak" (elehe) kökünden türediğini ifade etmiştir. "Allah" isminin, sadece İslâm teolojisine ait, ortaklığı kabul etmeyen, diğer dillerdeki sıradan tanrı kavramlarıyla karşılanamayacak kadar soyut ve mutlak bir vahdaniyet ifadesi olduğu vurgulanmıştır.

Son bölümde ise "er-Rahmân" ve "er-Rahîm" isimlerinin etimolojik ve anlamsal boyutları çözümlenmiştir. Çoğunluk alimlere göre her iki isim de "rahmet" kökünden türemiştir. Rahmân ismi coşkunluk ve kuşatıcılık ifade eden fe'lân kalıbında olup, dünyada inanan-inanmayan tüm mahlukata yönelik genel rahmeti temsil eder ve Allah'a has bir isimdir. Rahîm ismi ise süreklilik bildiren fe'îl kalıbında olup, ahirette yalnızca müminlere tecelli edecek özel rahmeti ve ihsanı simgeler. Tasavvufî ve işârî açıdan ise Besmele, kulun her meşru işini ibadete dönüştüren, onu kötülükten alıkoyan, ilahi koruma sağlayan ve mülkün gerçek sahibine sığınmayı öğreten evrensel bir gelenek ve aidiyet beyanıdır.

Giriş

Besmele Tevbe suresi hariç tüm surelerin başında yer alır; Fatiha suresinde ise ayetin ayrılmaz bir parçası kabul edilerek birinci ayet olarak numaralandırılmış ve diğer surelerde ise sure başı unvanı taşıyıp müstakil ayet numarası almadığı ifade edilmektedir. (Muhammed Esed)

İlim adamlarının beyanına göre Besmele, Kaderiyye'nin ve insan fiillerinin yegâne yaratıcısını kulun kendi kudreti olarak gören anlayışların görüşlerini temelden reddeden güçlü bir delil teşkil etmektedir. Bu husustaki delillendirme mantığı şu şekildedir: Şanı yüce Allah, her bir fiile başlama sırasında kullarına "Bismillah" (Allah ile / Allah'ın adıyla) diyerek başlamayı emretmiştir. "Bismillah" terkindeki "Allah ile" ifadesi, ontolojik olarak neticelerin ve eylemlerin ancak Allah'ın yaratması ve O'nun takdiri ile elde edilebileceğini gösterir. Dolayısıyla Besmelenin derin anlamı; "Allah'ın yardımı, tevfiği ve bereketiyle başlıyorum" demektir. Yüce Allah bu emriyle kullarına, kıraat ve benzeri amellere başlama esnasında kendi adını anmayı öğretmekte; yapılan bu başlangıçların Aziz ve Celil olan Allah'ın bereketiyle gerçekleşmesini murad etmektedir.¹ İnsanın kendi bağımsız kudretiyle fiil ihdas ettiğini savunan anlayışlar, her işin başlangıcını doğrudan İlâhi meşiet, tefviz ve desteğe bağlayan bu yapı karşısında geçerliliğini yitirmektedir.

Besmeledeki "Ba" (ب) Harf-i Cerinin Anlamsal İşlevi

Besmelenin başındaki "Ba" (ب) harf-i cerinin anlamsal işlevi hususunda dilbilimciler ve müfessirler farklı görüşler ortaya koymuşlardır:²

- İnşa / Emir Anlamı (El-Ferra'ya göre): Bu görüşe göre başa gelen "Ba" harfi emir ifade etmektedir. Bu takdirde cümlemin takdiri "Allah adıyla başla!" şeklindedir.³
- Haber Anlamı (Ez-Zeccac'a göre): Bu yaklaşıma göre ise ifade haber anlamı taşır. Cümlemin takdiri karşılığı "Allah'ın adıyla başladım" veya "başlıyorum" biçimindedir.⁴
- Sübut ve Birliktelik Anlamı: İfadenin "Benim başlamam Allah adıyla" yani "Benim başlayışım Allah'ın adıyla gerçekleşmiş veya sabit olmuştur" anlamına geldiği de ifade edilmektedir.⁵

El-Beydavi'nin aktardığı üzere, Besmelenin başındaki "Ba" mahfuz (gizli) bir amile mütealliktir. Takdiri "Bismillâhirrahmânirrahîm [diyerek] okuyorum" şeklindedir; çünkü kişinin meşgul olduğu amelin kendisi okumadır. Her ameli yapan kimse, Besmeleyi kendi özel fiiline başlangıç yapar. Bu yaklaşım, genel geçer bir "başlıyorum" fiilini takdir etmekten daha uygundur; zira genel fiil takdirine delalet eden sarîh bir nakil bulunmamaktadır. "İptida

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 2005), 1/314.

² Kurtubî, 1/315.

³ Kurtubî, 1/315.

⁴ Kurtubî, 1/315.

⁵ Kurtubî, 1/315.

[başlamam] Allah'ın adıyladır" şeklinde bir isim cümlesi takdiri de fazla kelime takdirini gerektirdiği için öncelikli görülmemiştir.⁶

Besmelede "İsim" Kavramının Kökeni ve Anlamsal Çerçevesi

"İsim" (اسم) kelimesinin türediği kök hususunda Basra ve Kûfe dil ekolleri arasında köklü bir ayrılık mevcuttur.⁷

Basra Ekolü: Kelimenin "yükseklik, yücelik ve üstünlük" anlamına gelen es-sümûv (سمو) kökünden türediğini savunurlar.⁸ Basralıların bu husustaki gerekçeleri üç noktada toplanır:

- İsmi sahibi, bu isim vasıtasıyla yücelen kimse konumundadır.⁹
- İsim, müsemmayı (adlandırılanı) yükseltip başkalarından üstün ve belirgin kılar.¹⁰
- Kelam diziliminde isim, sahip olduğu semantik ve sentaktik güç sebebiyle sözün diğer iki ögesi olan "fiil" ve "harf"ten üstündür. İsmi fiil ve harften güçlü olduğu icma ile kabul edilmiştir; çünkü asalete sahip olan isimdir.¹¹

Basralılar görüşlerinin doğruluğunu kelimenin çekim kurallarıyla (tasrif) ispat ederler. Kelimenin küçültme ismi (ismi tasğir) sümey (سمي), çoğulu ise esmâ (أسماء) veya esâmiy olarak gelir. Bir kelimenin çoğulu ve küçültme biçimi, o kelimenin asli kök harflerini ortaya çıkarır. El-Beydavi de Basra ekolünün bu analizini destekleyerek kelimenin sonundaki harfin hazfedildiğini, çok kullanım sebebiyle başının sakince bırakılıp vasıl hemzesi eklendiğini ifade eder.¹²

Kûfe Ekolü: Kelimenin "alamet, işaret, iz" anlamına gelen es-simeh (سمة) kökünden türediğini ileri sürerler. Onlara göre isim, ad olarak konulduğu şeyin alametini teşkil eder ve aslı v-s-m (وسم) şeklindedir;¹³ başındaki vav atılarak yerine vasıl hemzesi getirilmiştir.¹⁴ Ancak Basra ekolü ve diğer eleştirmenler, Kûfelilerin bu iddiasını reddederler.¹⁵ Çünkü Kûfelilerin teorisi doğru olsaydı kelimenin küçültme halinin vuseym (وسيم), çoğulunun ise evsâm (أوسام) gelmesi gerekirdi.¹⁶ Ayrıca başı hazfedilen kelimelerin başına vasıl hemzesi getirilmesi Arap dil kurallarında bilinen bir yöntem değildir.¹⁷

Elmalılı Hamdi Yazır, "İsim" kelimesinin zihne bir şeyi yükselten, alamet ve delil anlamına geldiğini; örfte ise kendi başına anlaşılan bir manaya delalet eden lafız olduğunu

⁶ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011), 1/17.

⁷ Kurtubî, 1/317.

⁸ Kurtubî, 1/317.

⁹ Kurtubî, 1/317.

¹⁰ Kurtubî, 1/317.

¹¹ Kurtubî, 1/317.

¹² Beyzâvî, 1/18.

¹³ Kurtubî, 1/317.

¹⁴ Beyzâvî, 1/18.

¹⁵ Beyzâvî, 1/18.

¹⁶ Kurtubî, 1/317.

¹⁷ Beyzâvî, 1/18.

belirtir. Lügatta isim, ad ve nam kelimeleriyle müradif gibi görünse de Türkçedeki ince kullanım farklarına dikkat çeker. Benzer şekilde isimlerin "ism-i has / alem", "ism-i cins", "ism-i zat" ve "ism-i sıfat" şeklinde ayrılarak Esmâ-i Hüsnâ'nın kavranmasında kritik bir role sahip olduğunu vurgular.¹⁸

"İsim" Kelimesinin İstikakı ile Allah'ın İsim ve Sıfatlarının Ezeliliği Arasındaki İlişki

İsim kelimesinin kökenine dair bu dilbilimsel tartışma, Allah'ın isim ve sıfatlarının ezeliliği probleminde bir kırılma yaratmaktadır:

Basra Görüşünü Benimseyenler (Ehl-i Sünnet): İsm'in yücelikten (sümûv) geldiğini kabul edenler, Yüce Allah'ın bütün mahlukatın varlığından önce de varlıkları sırasında da yok olmaları halinde de bu üstün sıfatlara ezelî ve ebedî olarak sahip olduğunu savunurlar. Mahlukatın yaratılmış olması veya olmaması, Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarında hiçbir değişime veya etkiye yol açmaz.¹⁹

Kûfe Görüşünü Benimseyenler (Mutezile): İsm'in alametten (es-simeh) türediğini söyleyen Mutezilî anlayış, ezelde Yüce Allah'ın isimsiz ve sıfatsız olduğunu, mahlukatı yarattıktan sonra varlıkların O'na birtakım isimler ve sıfatlar izafe ettiğini, mahlukat yok edildiğinde ise Allah'ın yine isimsiz ve sıfatsız kalacağını iddia etmişlerdir. Ümmetin icmama aykırı olan bu yaklaşım, kelamcılarca "Kur'an mahluktur" iddiasından daha büyük bir sapma ve Hâlık'ın zatına yönelik ciddi bir yanlış değerlendirme olarak görülmüştür.²⁰

İsim, Müsemmâ ve Tesmiye İlişkisi

İsim ile isimlendirilen varlık (müsemmâ) ve adlandırma fiili (tesmiye) arasındaki ilişki, tefsir ve kelam literatürünün en çetin konularından biridir:

Hak ehli; ismin, (herhangi bir ek açıklama olmaksızın) bizzat müsemmânın kendisi (zâtı) olduğu görüşündedir. Nitekim bir kimse "Allah Âlim'dir" dediğinde, bu ifade âlimlik niteliğine sahip olan ezelî zata delalet eder. Aynı şekilde "Allah Hâlık'tır" denildiğinde Hâlık olan Rabbin bizzat kendisidir. İbnü'l-Hassar da bidatçilerin sıfatları inkâr ederek adlandırmaların zâtın dışında bir medlûlü olmadığını zannettiklerini ve "isim müsemmadan başkadır" dediklerini belirtir. Sıfatları kabul eden Ehl-i Sünnet ise adlandırmaların temsil ettiği gerçeklikleri (medlûlleri) kabul eder; bunlar zâtın vasıflarıdır, kelimelerden ve söylemlerden ayrı harici gerçekliklerdir ve isimlerin kendisidir.²¹ İbn Kesir de diyor ki, ismin zâtın kendisine ıtlak olduğunu; hakikat, vücut ve ayn kavramlarının müteradif olduğunu söyler. Kur'an-ı Kerim'deki "Rabbimin adını tesbih et" emri de buna delildir; zira tesbih doğrudan en yüce zata yöneltilir. Keza kafirlerin putların lafızlarına değil, doğrudan putların zatına ibadet etmelerine

¹⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 1/136-137.

¹⁹ Kurtubî, 1/317-318.

²⁰ Kurtubî, 1/317-318.

²¹ Kurtubî, 1/317-318.

rağmen Kur'an'ın bunu "putların isimleri" olarak nitelemesi, ismin zat yerine kullanıldığına dair ek bir kanıttır.²²

İbn Kesir ve Fahreddin er-Râzî'nin aktardığı üzere, Mutezile ve bazı müteahhir dönem kelimcileri ismin müsemmadan ayrı (gayrı) olduğunu savunmuşlardır. Râzî, tefsirinin mukaddimesinde Haşviyye, Kerramiyye ve Eş'ariyye'nin "isim müsemmanın kendisidir" dediğini; Mutezile'nin ise "isim müsemmanın gayrıdır ve tesmiyenin kendisidir" dediğini nakleder. Râzî kendisinin tercih ettiği görüşü açıklarken, isim lafızdan (yani ses ve harflerden oluşan arazdan) ibaretse bunun zaruri olarak müsemmadan (zattan) ayrı olduğunu belirtir. Eğer isimden kastedilen zatın kendisi ise buna isim demek manasız bir çaba olur. Râzî, isim ile müsemmanın ayrılığına dair şu mantıksal delilleri sunar:

- İsim mevcut fakat müsemma madum (yok) olabilir (örn. "yok" lafzı).
- Bir müsemmanın birden fazla müteradif ismi olabilir veya bir tek isim (müşterek lafız) birden fazla müsemmaya delalet edebilir.
- İsim bir lafız ve araz iken; müsemma zat, imkân veya vücut sahibi olabilir.
- İsim müsemmanın aynısı olsaydı, "ateş" veya "kar" kelimelerini söyleyen kimsenin ağzının yanması veya soğuması gerekirdi.
- Hz. Peygamber (s.a.v.) "Allah'ın 99 ismi vardır" buyurmuştur. İsmi müsemma ile aynı olması durumunda ilahların sayısının da çoğalması gerekirdi; oysa isimler çok, müsemma tek olan Allah'tır.
- Ayetlerde isimler Allah'a izafe edilmiştir ("Allah'ın isimleri", "Rabbimin ismi"). İzafet kuralı, muzaf ile muzafun ileyh arasında başkalık (gayriyyet) gerektirir.²³

Bu konuda Şeyh Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve El-Beydavi'nin görüşlerini dikkate alırsak bu hususu üç kategoride ele alabiliriz:

- İsimden ses ve lafız kastedilirse, o kesinlikle müsemmadan başkadır (gayrıdır);²⁴ zira zamanla ve dillerle değişen harflerden oluşur.
- İsimden bir şeyin bizzat zatı kastedilirse, o müsemmanın aynıdır.
- İsimden sıfat kastedilirse; isim müsemmanın ne tamamen aynıdır ne de tamamen gayrıdır.²⁵

Besmelenin Merkezî Kavramı: "Allah" Lafz-ı Celâlinin Analizi

İslam tefsir, kelâm ve dilbilim (nahiv) literatüründe Besmelenin merkezî kavramını oluşturan "Allah" lafz-ı celâli; menşei, iştikakı (türemişliği), yapısı, hususiliği ve zat-ı ilâhiye delâleti bakımından geniş ve derinlikli bir altyapıya sahiptir. Müfessirler ve dilciler, bu yüce ismin kökeninden ilâhî zata delâlet biçimlerine, özel isim (ism-i has/âlem) veya sıfat olup

²² Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner (https://t.me/marifetullah_kitabevi/958), 10-11.

²³ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2009), 2/39.

²⁴ İbn Kesîr, (Çağrı Yayınları), 2/39.

²⁵ Beyzâvî, 1/18-19.

olmadığından diğer dinlerdeki ilâh kavramlarıyla kıyaslanamaz özgün yapısına kadar çok yönlü bir tahlil ortaya koymuşlardır.

"Allah" Lafzının Kökeni, Yapısı ve İştikak Tartışmaları

"Allah" kelimesinin bir kökten türeyip türemediği (ıştikak) ve başındaki elif-lâm (ل) takısının yapısı hususunda İslâm ilim geleneğinde temelde iki ana yaklaşım öne çıkmaktadır:

➤ Camid (Türemediğini) ve Elif-Lâm'ın Asli Olduğunu Savunan Görüş:

Kurtubî'nin tefsirinde aktardığı üzere; İmam eş-Şâfiî, Ebû el-Meâlî, el-Hattâbî, el-Gazâlî, el-Mufaddal, el-Halîl ve Sîbeveyh gibi seçkin ilim adamlarının oluşturduğu bir gruba göre "Allah" lafzı, bizzat zat-ı ulûhiyeti kastetmek üzere konulmuş türememiş (camid) bir isimdir. El-Halîl ve Sîbeveyh, lafzın başındaki elif ve lâm harflerinin kelimenin yapısından ayrılmaz (asli) parçalar olduğunu, bu harflerin kelimeden düşürülmesinin (hazfının) caiz olmadığını ifade etmişlerdir.²⁶

El-Hattâbî bu husus hakkında der ki, ayrı bir (marifelik (belirlilik) takısı olan) elif-lâm ile nida (çağrı) harfleri (ن) Arap dilinde asla bir arada bulunamaz (örneğin ya er-Rahmân veya ya er-Rahîm denilemez). Buna karşın doğrudan "Yâ Allah" diyebilmekteyiz. Nida harfinin biçimini değiştirmeden doğrudan bu lafza girebilmesi, başındaki elif ve lâmın sonradan eklenen bir belirlilik takısı değil, ismin asli yapısına ait birer parça olduğunun açık delilidir.²⁷ Aynı paralelde İbn Kesîr de nahivcilerin bir kısmına dayanarak bu yüce ismin camid olduğunu, ıştikakının bulunmadığını, Arap dilinde bu lafız için bir türetme sürecinin işletilmediğini vurgular.

Ebû el-Hasan en-Nîsâbûrî, "Allah" kelimesinin Allah Teâlâ'ya has olduğunu belirttiikten sonra, kelimenin anlam boyutunun "ibadeti hak etmek" olduğunu açıklar. Nîsâbûrî, buradaki "ibadeti hak etme" vurgusunun mahluk veya mahdud olan putlar için kullanılan "kendisine ibadet edilen" edilgen tanımından niteliksel olarak farklı olduğuna dikkat çeker. Yaratılan varlıklar sonradan olmuşken (hâdis); Yüce Allah ezelîdir, sonu yoktur ve ibadete bizzat müstahaktır.²⁸

➤ Müştak (Türediğini) ve Kökensel Anlam taşıdığını Savunan Görüş:

Taberî ve bazı müfessirlerin naklettiği dilsel tahlillere göre lafız birtakım köklerden türetilmiştir. Taberî, kelimenin elehe - yelehu - ilâheten kökünden geldiğini, bu kökün "kulluk yapmak, ibadet etmek" anlamına dayandığını belirtir. Buna göre "Allah", kendisine ibadet edilen, ibadete müstahak olan (mâbud) demektir. Taberî, Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) bu lafzı "bütün yaratıkların ilâhı ve kendisine kulluk edilen" şeklinde izah ettiğini rivayet etmektedir.²⁹

²⁶ Kurtubî, 1/320.

²⁷ Kurtubî, 1/320.

²⁸ Mahmûd b. Ebû'l-Hasan en-Nîsâbûrî, *Vaḍaḥu'l-burhân fî müşkilâtî'l-Ḳur'ân*, Çevri Kitap (https://t.me/marifetullah_kitabevi/959).

²⁹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*, çev. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 1/77.

"Allah" İsminin Mahiyeti: İsm-i Has, İsm-i Âlem ve Sıfat Niteliği

"Allah" lafzının mantıkî ve semantik çerçevede zat ile ilişkisi müfessirlerce derinlemesine analiz edilmiştir; bu analizleri şöyle özetleye biliriz:

Bütün İsimleri Kapsayan İsm-i Âzam: İbn Kesîr, Allah lafz-ı celâlinin yüce Rabbin hususi âlemi (özel ismi) olduğunu ve bütün ilâhî isimleri bünyesinde topladığı için "İsm-i Âzam" sayıldığını belirtir. Bu isim, Allah Teâlâ'dan başka hiçbir varlığa ad olarak verilmemiş ezeli ve münezzeh bir unvandır.³⁰

İsm-i Has ve İsm-i Âlem Ayrımı: Elmalılı Hamdi Yazır, Allah isminin ilim ve imân felsefesindeki yerini incelerken kavramsal bir ayrım yapar. Allah, varlığımızın ve ilmimizin ilk illeti, baş mebdeidir. İnsan üzerinde tesir icra eden her gücün arkasında mutlak olarak Allah bulunur. Elmalılı'ya göre bu yüce isim, gayb ile şühudun birleşme noktasındaki derin batını hissimizin gösterdiği Zat-ı Hak'ka delâlet eden bir ism-i has veya ism-i âlemdir.³¹

Eğer bu isim önce zihnî bir kavrama (örneğin "Cemi-i sıfât-ı kemâliyyeyi hâiz bulunan zât-ı vâcibü'l-vücûd" veya "Bi-hakkın mâbud olan zât-ı a'lâ") delâlet ediyor, bu kavram vasıtasıyla Hakk'ın zatına isim oluyorsa buna ism-i has denir. Bu durumda önce mefhumu anlar, ardından o mefhumun dış dünyadaki (vakıadaki) hakikatini ispata ihtiyaç duyarız.³²

Zihnî bir mefhum aracı olmaksızın bizzat vakıadaki belirlenmiş Zata isim ise buna ism-i âlem denir. İspattan sonra vazedilmişse bizzat ism-i âlem olur. Elmalılı bunu doğuştan ama olan kimseler için "Ülker" kelimesinin sadece zihnî bir tanımla ism-i has olmasına; görenler için ise doğrudan yıldızın kendisine delâlet eden bir ism-i âlem olmasına benzeterek açıklar. Hakikatten bir hissemiz varsa isim ile müsemmayı ayırt ederiz; fakat zihnî vasıta olmadan doğrudan Zat-ı Hakka delâlet ettiğinde isim ile müsemma bir olur.³³

El-Beydâvî, bir görüşe göre "Allah" lafzının Zata mahsus hususi bir isim olduğunu söyler; zira bu lafza başka sıfatlar getirilir ("Allah el-Alîm'dir" gibi), fakat "Allah" lafzının kendisi başka bir isme sıfat yapılmaz. Eğer sıfat olsaydı, Tevhid kelimesi olan "Lâ ilâhe illallah" cümlesi tam bir tevhit sağlamazdı; tıpkı "Lâ ilâhe iller-Rahmân" denildiğinde şirke tamamen engel olunamadığı gibi. Ancak El-Beydâvî, en doğru yaklaşımın "Allah" lafzının aslen bir sıfat olmakla birlikte, "Süreyya" veya "Saik" kelimelerinde olduğu gibi özel isimleşerek (galip isim olarak) yalnızca O'nun hakkında kullanılmış olduğunu belirtir. Böylece başkası hakkında kullanılamaz hale gelmiş, kendisine sıfat verilip kendisi sıfat yapılmayan ve ortaklık ihtimali taşımayan hususi bir yapı kazanmıştır.³⁴

³⁰ İbn Kesîr, (https://t.me/marifetullah_kitabevi/958), 12.

³¹ Elmalılı, 137-140.

³² Elmalılı, 140.

³³ Elmalılı, 140.

³⁴ Beyzâvî, 1/20.

"Allah" Lafzının Özgünlüğü ve Diğer İlâh Kavramlarından Farkı

İbn Kesîr tefsirinde yer alan kritik tahlile göre, İslâm'daki Allah akidesi ile diğer din ve kültürlerdeki ilâh/tanrı fikirleri arasında mukayese kabul etmez temel niteliksel farklar vardır. "Allah" ismi, tamamen mücerret (soyut) ve mutlak bir vahdaniyet (birlik) anlayışının ifadesidir. Bu sebeple "Allah" lafzı, yalnızca İslâm'a ve O'nun özgün teoloji diline ait özel bir isimdir. Bu lafzı başka herhangi bir dilin sıradan terimleriyle (tanrı, god, dieu vb.) birebir karşılamak veya başka dinlerin ilâh tasavvurlarıyla eşitlemek mümkün değildir. Bu tevhid hakikati, ancak İslâm'ın kendi vahiy çerçevesi içerisinde kavranabilir; dışarıdan diğer ilâh kavramlarıyla yüzeysel irtibatlar kurularak anlaşılamaz.³⁵

Er-Rahmân ve Er-Rahîm İsimlerinin Tefsiri, İştikakı ve Anlam Dünyası

Kur'an-ı Kerim'in anahtarı ve İlahi Kelam'ın ilk cümlesi olan Besmele (Bismillahirrahmanirrahim), Yüce Allah'ın zatını tanıtan ve mahlukatla olan münasebetini kuran temel isim ve sıfatları bünyesinde barındırır. Bu terkipten Allah lafz-ı celalinden sonra gelen er-Rahmân ve er-Rahîm isimleri, Cenâb-ı Hakk'ın mutlak rahmetini, bu rahmetin tecelli şekillerini ve varlık alemini kuşatma derecesini ifade eden en kuşatıcı kavranışlardır. İslam tefsir geleneğinde hem dilbilimsel (lügavî) hem de kelimî, fihî ve tasavvufî açıdan geniş tartışmalara konu olan bu iki ismin mahiyeti; iştikak (türeyiş), vezin, tahsis, umum-husus ilişkisi ve manevi mertebeler çerçevesinde müfessirler tarafından titizlikle incelenmiştir.

Er-Rahmân lafzının türemiş (müştak) mi yoksa türememiş (câmid) bir özel isim mi olduğu hususu klasik tefsir literatüründe ilk temel tartışma noktasını teşkil eder.

İmam Kurtubî'nin aktardığına göre, bir kısım alimler er-Rahmân isminin herhangi bir kökten türemediğini, doğrudan Yüce Allah'a has müstakil bir özel isim (alem) olduğunu savunmuşlardır. Bu görüşü destekleyenlerin temel argümanı, er-Rahmân isminin "rahmet olunan" (mef'ûl) ile doğrudan sentaktik bir ilişki kurmamasıdır. Nitekim Arapçada "Allah kullarına rahîmdir" (Rahîmun bi'l-ibâd) denilebilirken, doğrudan "Allah kullarına rahmândır" denilmemesi, bu ismin fiil kökenli bir sıfattan ziyade zata mahsus bir isim olduğuna delil gösterilmiştir.³⁶

Buna karşılık İmam Kurtubî, İbnü'l-Hassâr ve cumhur-u ulema (çoğunluk), er-Rahmân lafzının rahmet kökünden türemiş mübalağalı bir sıfat olduğunu kabul ederler. Bu husustaki en açık ve kat'i nass (delil), Abdurrahman bin Avftan rivayet edilen kudsî hadistir. Rasulullah (s.a.v.) Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Ben Rahmân'ım, rahimi (akrabalık bağı) yarattım ve ona kendi isimimden türeyen bir isim verdim...". İbnü'l-Hassâr, bu hadis-i şerifin er-Rahmân isminin rahmet kökünden türetildiğine dair açık ve tartışmasız bir delil olduğunu belirterek aksine görüş beyan etmenin anlamsız olduğunu ifade eder.³⁷

³⁵ İbn Kesîr, (https://t.me/marifetullah_kitabevi/958), 14.

³⁶ Kurtubî, 1/320.

³⁷ Kurtubî, 1/321.

İki ismin anlamsal boyutunu belirleyen en önemli etkenlerden biri, sahip oldukları sarf (morfoloji) kalıplarıdır.

Sâbûnî ve Beyzâvî gibi müfessirlerin vurguladığı üzere er-Rahmân ismi fe'lân kalıbındadır. Bu vezin, bir sıfatın coşkunu, dolup taşmasını, büyüklüğünü ve nihai sınırını ifade eden mübalağa sıygasıdır. Örneğin kızgınlıkla dolup taşan kimse için gadbân, aşırı sarhoş için sekrân denmesi gibidir. Ancak fe'lân vezni doğası gereği süreklilik (sebat) şartı aramaz; anlık veya kuşatıcı bir doluluğu anlatır.³⁸

Dilbilimsel kaide gereği, "Harflerin ziyadeliği mananın da ziyadeliğine delalet eder". Rahmân lafzındaki harf ve yapı fazlalığı, kapsadığı rahmetin hem nitelik hem de nicelik olarak Rahîm'den daha kuşatıcı ve büyük olduğuna işaret eder.³⁹

Er-Rahîm ismi ise fe'îl veznindedir. Bu vezin, sıfat-ı müşebbehe veya mübalağa ifade etmekle birlikte, süreklilik, yerleşiklik ve sebat anlatır. Tıpkı kerîm (cömertliği tabiat haline getirmiş) ve zarîf kelimelerinde olduğu gibi, rahmetin kesintisizliğini ve devamlılığını temsil eder.⁴⁰

Dolayısıyla Sâbûnî'nin ifadesiyle er-Rahmânî'r-Rahîm terkibi: "Rahmeti eşsiz ve büyük olan, ihsanı ve merhameti ise kesintisiz devam eden" anlamına gelir.⁴¹

Er-Rahmân ve Er-Rahîm İsimleri Arasındaki Anlam ve Kapsam Farkları

İki ismin bir arada zikredilmesi, eş anlamlılıktan (müteradif) ziyade, her birinin farklı bir rahmet tecellisini temsil ettiğini gösterir. Müfessirler bu farkları çeşitli yönlerden kategorize etmişlerdir.

Cumhura göre; er-Rahmân, isim/lafız bakımından özel (sadece Allah için kullanılır, başkasına verilemez), fiil/rahmetin tecellisi bakımından geneldir (dünyada inanan-inanmayan tüm yaratıkları kapsar). er-Rahîm, isim/lafız bakımından genel (kullar için de sıfat olarak kullanılabilir), fiil bakımından özeldir (sadece müminlere yöneliktir).⁴² Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Peygamber Efendimiz (s.a.v.) için "Müminlere karşı çok şefkatli ve rahimdir" (Raufun Rahîm, Tevbe 129) buyurularak Rahîm sıfatı mahlukata da izafe edilmiştir. Ancak Rahmân ismi İsrâ Suresi 110. ayette ("De ki: İster Allah deyin ister Rahmân deyin...") doğrudan Allah lafzı ile denk tutulmuş ve başkasına verilmesi kesinlikle yasaklanmıştır.⁴³

Müfessirlerin naklettiği rivayetlerde rahmetin tecelli alanları şöyle haritalandırılır: Taberî'nin nakline göre El-Arzemî şöyle der; Rahmân, (rızkılar, duyu organları, yağmurlar ve vücut sağlığı gibi umumî nimetlerle) hem mümin hem kafir bütün mahlukata merhamet edendir.

³⁸ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, çev. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 1/32; El-Beyzâvî, 1/20.

³⁹ Beyzâvî, 1/20-21.

⁴⁰ Sâbûnî, 1/32.

⁴¹ Sâbûnî, 1/32.

⁴² Kurtubî, 1/322-323.

⁴³ Kurtubî, 1/323-324.

Rahîm ise müminlere(-leri hidayete erdirmek, onlara lütuflarda bulunmak ve ahirette ebedi cenneti bahşetmek suretiyle) tecelli eden özel rahmettir.⁴⁴

Hız. İsa'dan (a.s.) nakledilen rivayette, "Rahmân dünya ve ahirette merhamet eden, Rahîm ise yalnız ahirette merhamet edendir." Taberî bu rivayetleri telif ederek; Rahmân'ın merhametinin kuşatıcılığını (umumîliğini), Rahîm'in ise bu merhametin belirli kişilere ve durumlara hususileşmesini (hususîliğini) ifade ettiğini söyler. Ahiretteki adalet ve yargılama da Rahmân isminin umumî rahmetine örnektir.⁴⁵

İbnü'l-Mübarek iki ismin duadaki karşılığını şöyle açıklar: er-Rahmân, Kendisinden istendiği zaman verendir. er-Rahîm, Kendisinden dilekte bulunulmadığı ve dua edilmediği zaman gazap edendir.⁴⁶

İbn Abbas'tan nakledilen "Bu iki isim rakik (ince) anlamları ifade eder, biri ötekinden daha rakiktir" rivayeti, alimler tarafından incelenmiştir.

El-Hattabî, "rikat" (kalp inceliği, duygusallık) kavramının (mahlukata ait bir duygusal etkilenme olduğunu, Cenâb-ı Hakk'ın mutlak ve münezzeh zatı hakkında düşünölemeyeceğini belirterek) Yüce Allahın sıfatlarından hiçbirisiyle bir alakası olmadığını söylemiş ve bunu müşkül saymıştır.⁴⁷

El-Hüseyn bin el-Fadl el-Becelî ise bu ifadenin ravi hatasından (vehim) kaynaklandığını, aslının "Bunlar biri ötekinden daha refik (rıfk ve yumuşaklık sahibi) olan iki isimdir" şeklinde olması gerektiğini vurgular. Nitekim Hız. Peygamber (s.a.v.) "Allah Refik'tir (yumuşak davranandır), rıfkı sever" buyurmuştur.⁴⁸

Besmeledeki İsim Sıralamasının Hikmeti

Neden Bismillahirrahmanirrahim derken önce Allah, sonra er-Rahmân, en son er-Rahîm gelmektedir? Müfessirler bu tertibi mantıki ve gramatik esaslara bağlarlar: Arap Dili Geleneği (Taberî): Araplar bir kelamda önce Zatın özel ismini bildirirler ki muhatap kimden bahsedildiğini bilsin. Bu sebeple uluhiyetin ve ibadetin tek sahibi olan Allah ismi başa alınmıştır. Allah lafzından sonra, başkasına verilmesi imkansız olan ikinci özel isim niteliğindeki er-Rahmân zikredilmiştir. er-Rahîm ise kullara da vasıf olabileceği için sıralamada üçüncü olarak gelmiştir.⁴⁹ Dolayısıyla, dünya rahmeti ve yaratılış icabı temel büyük nimetler (rızk, varlık) önce geldiği için Rahmân öne alınmıştır. Bu ana nimetleri tamamlayan ve sonradan gelen lütuflar ise Rahîm ismiyle ifade edilmiştir.

⁴⁴ Taberî, 1/77.

⁴⁵ Taberî, /78.

⁴⁶ Kurtubî, 1/323.

⁴⁷ Kurtubî, 1/323.

⁴⁸ Kurtubî, 1/323.

⁴⁹ Taberî, /80.

İşârî/Tasavvufî Tefsir Açısından Er-Rahmân ve Er-Rahîm İsimleri

Kuşeyrî, tefsirinde meseleyi sülûk, marifetullah ve ruhani tecelliler mertebesine taşır. Ona göre rahmet, ezeli bir sıfat olup "nimet bahşetme iradesi"dir. Kuşeyrî, iki ismin mümin üzerindeki tecellilerini latif mukayeselerle şöyle detaylandırır: Rahmân sıfatı kulların zahirlerine (bedenlerine) rahatlık veren rızıklarla; Rahîm sıfatı ise müminlerin batınlarına (kalplerine) hayat veren manevi nurlarla tecelli eder.⁵⁰

Rahmân tecellisinin keşfiyle, Rahîm sahip çıkma lütfuyla; Rahmân verdiği imanla, Rahîm bahşettiği irfanla; Rahmân mağfaret nimetiyle, Rahîm rıza lütfuyla; Rahmân muvaffakiyet vermesiyle (ameller için), Rahîm ise hakikate dönüştürmesiyle (vuslat için) idrak edilir.⁵¹

Rahmân sıfatı Allah'ın kulları için yaratmasıyla, Rahîm sıfatı ise kullardan belaları defetmesiyle kendisini gösterir. Kuayşerî'ye göre, kul ancak Allah'ın rahmet tecellilerini tecrübe ederek O'nun Rahmân (ve Rahîm) olduğunu öğrenir.⁵²

Müfessirlerin Gözüyle Bismelenin Anlam, Hikmet ve İşlevleri

Farklı tefsir ekollerine mensup alimler, Bismelenin işlevsel, sosyo-kültürel ve manevi boyutlarını şu şekilde detaylandırmışlardır:

İmam Sabunî bismelenin kul diliyle ifadesini şöyle özetler: "Bütün işlerimde Allah'tan yardım dileyerek ve sadece O'ndan medet umarak her şeyden önce O'nun adıyla ve zikriyle başlarım. Çünkü O Rabb'dir; itaate layık olan yalnız O'dur. O lütuf ve kerem sahibidir; rahmeti engin, lütfu bütün mahlukatı kapsayandır."⁵³ Sabunî, Allah Teala'nın Müslümanlara putperestlerin geleneklerine muhalefet etmeyi öğretmek amacıyla Tevbe hariç tüm surelere Besmele ile başladığını belirtir. Nitekim cahiliye putperestleri işlerine "Lât'ın adıyla", "Uzzâ'nın adıyla" veya "Hübel'in adıyla" diyerek başlardı.⁵⁴

İbn Cerîr et-Taberî, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve O'nun şahsında tüm ümmete, herhangi bir işe, okumaya, mektuba veya kelama başlamadan önce Esmâ-i Hüsnâ'yı zikretmeyi bir edeb ve edimsel sünnet olarak öğrettiğini vurgular.⁵⁵ Taberî'ye göre bir kimse okumaya başlarken Besmele çektiğinde bu "Allah'ın adını anarak okuyorum", ayağa kalkarken veya otururken söylediğinde ise "Allah'ın adını anarak ayağa kalkıyorum / oturuyorum" demektir.⁵⁶ Taberî, Abdullah b. Abbas'ın aktardığı şu olayı nakleder: Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber'e ilk geldiğinde önce istiğazeyi, ardından "Bismillâhirrahmânirrahîm" demesini emretmiş ve bu emrin içereği olarak "Rabbim olan Allah'ı anarak oku, O'nu anarak kalk ve otur"

⁵⁰ Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, Letâ'ifü'l-İşârât, çev. Mehmet Yalar (İstanbul: İlk Harf Yayınevi), 1/25-26.

⁵¹ Kuşeyrî, 1/26.

⁵² Kuşeyrî, 1/26.

⁵³ Sâbûnî, 1/30.

⁵⁴ Sâbûnî, 1/30.

⁵⁵ Taberî, /76.

⁵⁶ Taberî, /77.

mesajını iletmiştir. Taberî ayrıca Bismelenin "Allah'ın isminden yardım dileyerek yapıyorum" anlamından ziyade "Allah'ı güzel isimleriyle anarak yapıyorum" manasını taşıdığını savunur.⁵⁷

İbn Kesir tefsirinde Bismelenin evrensel bir gelenek ve aidiyet beyanı olduğunu belirtir. Araplar bir işi bir lider veya devlet başkanı adına yaptıklarında "Filanın adına yapıyorum" derlerdi; çünkü isim, eylemin meşruiyet unvanı ve delilidir. Mümin de "Bismillahirrahmanirrahim" derken: "Bu iş kendi adıma bağımsız yaptığım bir iş değildir. Bu iş Allah içindir, benim onda müstakil bir payım yoktur. Bu eylemi gerçekleştiren kudret Allah'a aittir; O bu gücü vermeseydi ben hiçbir şey yapamazdım" şuurunu dile getirir. Rahmân ve Rahîm isimleri bu bağımlılık ve istiane (yardım dileme) fikrini tamamlar.⁵⁸

Ömer Nasuhi Bilmen, Bismelenin Kâinatın Hâlıkı'nın üç mukaddes ismini (Allah, Rahmân, Rahîm) ihtiva eden kutlu bir unvan olduğunu vurgular. Meşru ve önemli her işe bununla başlanmasının bir teberrük (bereketlenme) ve muvaffakiyet vesilesi olduğunu ifade eder. Kul, Fatiha'ya başlarken Besmele okuduğunda bu mukaddes isimlerle teberrükte bulunmuş ve doğrudan İlahi dergahtan yardım dilemiş olur.⁵⁹

İmam Kuşeyri, işari tefsir boyutunda Besmeledeki "Ba" harfini bir "tazmin" harfi olarak görür. Yani evrendeki tüm olaylar, (varlıklar, taşlar, topraklar, yıldızlar ve hikmetler) ancak Allah ile (billâhi) varlık sahasına çıkmıştır.⁶⁰ Kelamsal yapıda doğrudan "Billahi" denmeyip "Bismillah" denmesi, ismin zikriyle bereketlenmek (teberrük) veya yemin ifadelerinden ayrılmak içindir.⁶¹ Kuşeyri harflerin remzî anlamlarını şöyle detaylandırır:

- Ba (ب): Allah'ın dostlarına (velilerine) olan ihsanı ve iyiliği, Allah'ın her türlü noksanlıktan uzaklığı, Allah'ın güzellik demek olan behası.
- Sin (س): Seçkin kullarıyla olan sırrı, Allah'ın kusursuzluğu, yücelik demek olan senası.
- Mim (م): Velilerine olan minneti, Allah'ın azametini, mülkü.⁶²

Mevdudî, her işe Besmele ile başlamanın kul hayatında üç somut psikolojik ve ahlaki netice doğurduğunu belirtir:

- Kötülükten Alıkoyma: İnsan kötü bir niyeti veya gayri meşru bir eylemi Allah'ın adını anarak yapamayacağını fark eder ve günahattan çekinir.
- Meşru İşleri İbadete Dönüştürme: Meşru bir işe Allah'ın adıyla başlandığında, o sıradan amelin kendisi Allah'ın rızasına uygun bir ibadet niteliği kazanır.
- İlahi Destek ve Koruma: Bütün benliğiyle Allah'a yönelen insan, O'nun yardımını, bereketini elde eder ve şeytanın tuzaklarından korunur.⁶³

İbn Teymiyye, Bismelenin ibadetlerin ve günlük amellerin başında meşru kılınmış temel bir vesile olduğunu belirtir. Kişinin yeme, içme, eve girip çıkma, mescide girip çıkma ve özellikle hayvan kesimi esnasında Besmele çekmesini tevhid dininin en belirgin unvanı (şiarı)

⁵⁷ Taberî, /77.

⁵⁸ İbn Kesir, (https://t.me/marifetullah_kitabevi/958), 11.

⁵⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri* (İstanbul: Nesa Yayın Grubu), 1/7.

⁶⁰ Kuşeyrî, 1/21.

⁶¹ Kuşeyrî, 1/22.

⁶² Kuşeyrî, 1/22.

⁶³ Mevdudî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, Çevri (https://t.me/marifetullah_kitabevi/960), 53.

olarak nitelendirir. Namaz ve Kur'an okuma gibi yüce ameller de birer eylem oldukları için doğrudan Besmele ile başlatılmıştır.⁶⁴

Cümlede müteallakın (yani "bismillah" terkinin bağlandığı fiilin) sonda yer alması belagî unsurlar taşır: Fiilin sonda, Allah isminin başta yer alması, tazim (ululama) sağlamak ve istianeyi (yardım dilemeyi) yalnızca Allah'a tahsis etmek içindir.⁶⁵ Nitekim Fatiha suresinde "İyyâke na'budu" (Yalnızca sana kulluk ederiz) cümlesinde mefulün fiilden önce gelerek ibadeti Allah'a tahsis etmesiyle aynı belagî dizilime sahiptir. Varlık Sırasına Uygunluk: Hakikatte Allah'ın ismi, kulun okuma ve yapma fiilinden önceder. Ayrıca isim, fiilin vasıtası ve aleti kılınmıştır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.) "Besmele ile başlanmayan her önemli iş yarım kalmaya mahkumdur" buyurarak bu ilkeyi pekiştirmiştir.⁶⁶

Sonuç

Besmele üzerine yapılan bu tahlil ve dilbilimsel incelemeler göstermektedir ki, "Bismillâhırrahmânırrahîm" ibaresi yalnızca sure başlarında yer alan bir açılış cümlesi veya şekilsel bir gelenek değildir. Aksine o, İslam düşünce geleneğinin ontolojik, teolojik ve gramer bazlı tüm esaslarını bünyesinde toplayan kuşatıcı bir tevhid beyannamesidir. Kul, her hayırlı işinin başında Besmele'yi telaffuz ederken, kendi imkân ve kudretinin sınırlarını itiraf etmekte; varlığın, ilmin ve eylemin gerçek kaynağının Yüce Allah olduğunu zihnen ve kalben tasdik etmektedir.

Tefsir ve kelâm kaynaklarındaki derin tartışmaların da ortaya koyduğu üzere Besmele, insandaki müstakil kudret ve benlik iddiasını ortadan kaldırarak her türlü muvaffakiyeti doğrudan İlâhî irade ve tevfiğe bağlar. "Allah" lafz-ı celâlinin benzersiz ve bölünmez kuşatıcılığı ile "er-Rahmân" ve "er-Rahîm" sıfatlarının tecelli eden kuşatıcı merhameti, müminin hayatına yön veren temel bir ahlak ve niyet zeminini inşa eder. Basra ve Kûfe dil ekollerinin isim-müsemma ilişkisi üzerindeki tahlilleri dahi, nihayetinde Lafz-ı Celâl'in kâinattaki tecellilerini ve Zât-ı Akdes'in ezeliğini vurgulamaya hizmet etmektedir.

Sonuç itibarıyla Besmele, müminin gündelik eylemlerinden akademik ve fikrî çabalarına kadar her meşru adımı sıradan bir fiil olmaktan çıkarıp ibadet mertebesine yükselten manevi bir köprüdür. İnsan, bu mübarek ibare vasıtasıyla eylemlerine Allah'ın adıyla başlayarak hem varlık âlemindeki konumunu doğru tayin etmekte hem de işlerini nihayetsiz bir rahmet, bereket ve muvaffakiyet dairesine dâhil etmektedir.

Kaynakça

Beyzâvî. *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*. çev. Abdülvehhab Öztürk. 5 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınlar, 2011.

⁶⁴ Takıyyüddin İbn Teymiyye, *el-Câmi ' li-Tefsîri'l-İmâm İbn Teymiyye*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Karınca Polen Yayınları, 2017), 1/88.

⁶⁵ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l- 'akli's-selîm* (https://t.me/marifetullah_kitabevi/961), 8.

⁶⁶ Beyzâvî, 1/17-18.

- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*. 7 Cilt. İstanbul: Nesa Yayın Grubu.
- Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı, 2021.
- Ebü'ssuûd Efendi. İrşâdü'l-'aqlî's-selîm. (https://t.me/marifetullah_kitabevi/961).
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. Tefsîrû'l-Ḳur'ânî'l-'Azîm. çev. Bekir Karlığa. (https://t.me/marifetullah_kitabevi/958).
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. Tefsîrû'l-Ḳur'ânî'l-'Azîm. çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner. 16 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2009.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *el-Câmi' li-Tefsîri'l-İmâm İbn Teymiyye*, çev. Beşir Eryarsoy. 10 Cilt. İstanbul: Karınca Polen Yayınları, 2017.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. çev. Beşir Eryarsoy. 20 Cilt. İstanbul: Buruc Yayınları, 2. Baskı, 2001.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm B. Hevâzin. *Leṭâ'ifü'l-işârât*. çev. Mehmet Yalar. İstanbul: İlk Harf Yayınevi.
- Muhammed Ali es-Sâbûnî. *Safvetü't-Tefâsir*. çev. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz. 7 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Mevdûdî. *Teḫmîmü'l-Ḳur'ân*. Çevri Kitap. (https://t.me/marifetullah_kitabevi/960).
- Nisâbü'rî, Mahmûd B. Ebü'l-Hasan. *Vaḍaḥu'l-burhân fî müşkilâti'l-Ḳur'ân*. Çevri Kitap. (https://t.me/marifetullah_kitabevi/959).
- Taberî, Muhammed B. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*. çev. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya. 8 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.